

ΕΝΑΛΙΟΙ ΔΑΙΜΟΝΕΣ — ΓΟΡΓΟΝΑ*

Ὁ κύκλος τῶν περὶ ἐναλίων δαιμόνων παραδόσεων καὶ προλήψεων ἐστὶ λίαν περιορισμένος παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, καίτοι ναυτικῷ κατ' ἐξοχὴν καὶ πιστῶς τηρήσαντι μέγα μέρος τῶν μύθων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἐκτὸς ἀμυδρῶν τινῶν ἰχνῶν τῶν περὶ Νηρηίδων μύθων, συγχωνευθέντων μετὰ τῶν παραδόσεων περὶ *Λαμιῶν* καὶ *Νεραίδων*, — αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι κυρίως ταῖς ἀρχαίαις Νύμφαις— ἐκτὸς ἰδιοτήτων τινῶν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀποδιδόμενων νῦν τῷ ἁγίῳ Νικολάῳ καὶ τῆς περὶ τελευταίων προλήψεως, τῆς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κοινοτάτης ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Πυρά* τοῦ ἁγίου Ἑλμου, ἅπαντες οἱ λοιποὶ συγκεντροῦνται ἐν τοῖς περὶ Γοργόνας.

Οἱ μῦθοι οὗτοι δὲν εἶναι ἀπλῶς τοπικοί, ἀλλὰ κοινοὶ τοῦ θνατίου καὶ δημοτικώτατοι καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Νομίζομεν δ' ὅτι οὐ μικρὸν συντελοῦσιν εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ περὶ Γοργόνων ἀρχαίου μύθου, ὃν διαφοροτρόπως ἐρμηνεύουσιν οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων ἀσχοληθέντες¹. Κατὰ τινὰς αἱ Γοργόνες εἰσὶ θεότητες τῆς νυκτὸς ἢ τῆς σελήνης², κατ' ἄλλους ἢ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης παρίστησι τὸν ἥλιον, περιστεφόμενον ὑπὸ ἀκτίνων³. Ἔτεροι παραδέχονται ταύτας ὡς ἐναλίους θεότητας καὶ ἐπάγουσι πρὸς ἀπόδειξιν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς Κητοῦς, τῶν μυθολογικῶν γεννητόρων πάντων τῶν θαλασσίων τεράτων, τὴν σχέσιν τούτων μετὰ τῶν Γραιῶν (ἀναμφιλέκτως ἐναλίων θεοτήτων), ὧν μυθολογοῦνται ἀδελφαὶ καὶ ὧν ἐγγὺς οἰκοῦσι, κατὰ τινὰς παραλλαγὰς τοῦ μύθου· πρὸς τούτοις δὲ τὸν ἔρωτα τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὴν Μέδουσαν καὶ ἐν γένει τὴν σύνδεσιν αὐτῶν μετὰ τῶν μύθων περὶ τῶν Ἴπων Πηγάσου καὶ Χρυσάορος, ἐμβλημάτων τοῦ

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Παρνασσός Β' (1878), σ. 259-275.

1. Βλ. τὸ ἄρθρον Gorgo τοῦ G ä d e c h e n s ἐν E r s c h u. G r u b e r, Allgem. Encycl., τμ. I, τ. 74 (1862), σ. 387 κέ, ἐνθα ἀναφέρονται αἱ ἐρμηνεῖαι τοῦ μύθου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (§ 12, σ. 396-397) καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων (§ 13 κέ, σ. 397 κέ).

2. G ä d e c h e n s. αὐτ. § 13, σ. 397-398. § 16-18, σ. 400-405. P r e l l e r, Griech. Mythologie, τ. II, σ. 64 (γ' ἐκδόσεως 1875).

3. Βλ. H. G. L o l l i n g i i, De Medusa, Götting 1871. (Ἐναίσιμος διατριβὴ ἐκ σελ. 29, εἰς 80ν).

ύγρου στοιχείου, καί τέλος τήν παραγωγήν τῆς λέξεως Γοργούς, συγγενοῦς, κατά τόν Κuhn τῆ γάργαρα καί ἐμφαινούσης προσωποποίησιν τοῦ κρότου τῶν ὑδάτων⁴. Τήν τελευταίαν ταύτην γνώμην κρατύνουσιν αἱ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραδόσεις περὶ τῆς Γοργόνας.

Αἱ Γοργόνες, κατά τὰς παραδόσεις ταύτας, εἰσὶ διφυεῖς εἰς ἰχθύν ἀπολήγουσαι θαλάσσιαι γυναῖκες· καί κατά τινες μὲν παραδόσεις εἰσὶ πολλαὶ τὸν ἀριθμόν, ὡς αἱ Νεράιδες, ἄλλαι δὲ τούναντίον μίαν μόνον ἀναφέρουσιν ὑπὸ τὸν ἐπίσης ἀρχαῖκόν τύπον τοῦ ὀνόματος *Γοργόνα* γνωστήν⁵. Εὐρίσκονται δὲ κυρίως ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ⁶. ἐκεῖ, ἂν Γοργόνα συναντήσῃ πλοῖόν τι, δράττει τὴν πρόραν αὐτοῦ καὶ ἐρωτᾷ: *Ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος;* Οἱ ναῦται ὀφείλουσι ν' ἀποκριθῶσι: *Ζῆ καὶ βασιλεύει ἢ Ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ τὸν κόσμον εἰρηνεύει ἢ Ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ ζωὴ νᾶχετε καὶ σεῖς*. Τότε δὲ χαίρουσα ἐπὶ τῇ εὐαρέστῳ ἀγγελίᾳ ἢ πελωρία τὸ σῶμα καὶ τὴν ὄψιν φοβερὰ Γοργόνα μεταμορφοῦται εἰς εὐειδῆ κόρην καὶ ἐπιβάλλουσα γαλήνην εἰς τὰ κύματα ἄδει πρὸς λύραν φαιδρὸν καὶ ἀρμονικώτατον ἄσμα. "Ἄν ὁμοῦς ἀγνοοῦντες εἴπωσιν αὐτῇ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανε, πλήρης ὀργῆς αὐτὴ ἐκσφενδονίζει εἰς τὰ ὕψη τὸ πλοῖον καὶ πάντες ἐξολοθρεύονται". Καθ' ἑτέραν παράδοσιν, ἦν ἀνεκοίνωσέ μοι ὁ ἐν Σύρῳ φίλος μου κ. Α. Κ. Χούμης, ἡ Γοργόνα ἢ αἱ Γοργόνες ἐπὶ τῇ ἀπαντήσῃ ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν ἀπέρχονται ὀδυρόμεναι, ἐκ δὲ τῶν θρήνων αὐτῶν γεννᾶται τρικράβια καὶ τότε τὸ ναυάγιον τοῦ πλοίου εἰ-

4. Maury, *Hist. des religions de la Grèce*, τ. I, σ. 303, σημ. 4 καὶ σ. 358. Gäddechens, αὐτ. § 14, σ. 398-400.

5. *Γοργόνα*, αἰτιατ. *Γοργόνα*, ὄνομα κύριον παρὰ Ἄρ. Ἰ. Κ. I. α. ν. φ. ('Ἐταιρ. διάλ. 1), *Gorgona* (ἢ *Γοργώ*) παρὰ Προϋδεντίῳ (Peristeph. 10, 178). Ἡ γεν. τοῦ *Γοργώ* ἀττικῶς μὲν *Γοργούς*, κοινῶς δὲ *Γοργόνος*· πληθυντ. *Γοργόνες* ('Ἡσιοδ., Ἀσπ. Ἡρακλ. 230) συνηθέστερον τοῦ *Γοργοί*. Κατὰ τὸν Σοῦίδα ν. (λ. Γοργονεῖον) «καὶ *Γοργόνῃ* ἢ *Γοργώ*». Πρβλ. Μαλάλαν, σ. 36, στ. 13, 19 Bonn. Χρον. Πασχάλ., σ. 71, 73. Σχόλ. Λυκόφρ. 846 καὶ Τζέτζη, αὐτ. καὶ εἰς στ. 836 κέ. Εὐδοκ., σ. 336. Ἡρωδιδαν., Ἐπίμ., σ. 17. Βυζαντιὸς τις στιχουργός, ὁ Μελιτηνιώτης, ἐν ἀλληγορικῷ ποιήματι εἰς Σωφροσύνην (στ. 520-540 ἐν *Notices et extr. des Manuscrits*, τ. XIX, μέρ. 2, σ. 34) περιγράφει μεταξὺ πολλῶν ἄλλων μυθολογικῶν θηρίων, ἅτινα ἐν τῷ κήπῳ τῆς Σωφροσύνης εἶδε, καὶ τὴν *Γοργόνην*.

"Ἄλλο τερατωδέστερον εἶδον ἐκεῖσε ζῶον,
γυναῖκα στίλβουσαν γυμνὴν καὶ βοῶσαν ἀγρίως...

537 Γοργόνην ταύτην λέγουσιν οἱ μυθολογογράφοι,
ἐν τοῖς ἀβάτοις ὄρεσι τῆς Δύσεως φοιτῶσαν
καὶ παρὰ μάγων τῶν ἐκεῖ σοφῶς θηρευομένην.

6. Καθ' ἃ διηγείτο τις ναύτης εἰς τὸν κ. Α. Κ. Χούμην, πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν πλοῖον τι συνήντησε τὰς Γοργόνας παρὰ τὴν νῆσον Θάσον.

7. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐκτίθησι διασκευάσας κατὰ τι ὁ κ. Α. Ἀντωνιάδης ἐν τῇ Κρητηίδι αὐτοῦ (σ. 60-61), ὅπου καὶ πολλὰς ἄλλας δημώδεις παραδόσεις ἀπεθησαύρισε· δυστυχῶς ὁμοῦς τὰς παραδόσεις ταύτας δὲν ἐξέδωκεν εἰσέτι ἐν τῇ γνησίᾳ καὶ πρωτοτύπῳ αὐτῶν μορφῇ, προτιμήσας νὰ παρενθέσῃ αὐτὰς μόνον εἰς τὰ ἔπη του, εἰς ἃ ὁμολογουμένως περιάπτουσιν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, θυσιάσας δ' οὕτω τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ πιστότητα, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συγχωνεύσεως αὐτῶν μετὰ τῶν ἐξαμέτρων τῆς Κρητηίδος καὶ τῶν ἀνομοιοκαταλήκτων πολιτικῶν στίχων τοῦ Κατσαντώνη.

ναι ἀφευκτον. Κατὰ τὴν αὐτὴν παράδοσιν αἱ Γοργόνες ἐπιφαίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ Σάββατον κατὰ τὸ μεσονύκτιον.

Αἱ παραδόσεις αὗται εἰσὶ τοσοῦτω δημοτικαί, ὥστε ἡ Γοργόνα καταλέγεται μεταξὺ τῶν θεμάτων, ἅτινα ἀρέσκεται ν' ἀπεικονίζῃ ἡ δημώδης γραφικὴ τέχνη, ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ καλέσωμεν ἔργα τέχνης, χονδροειδῆ τινὰ καὶ βάνουσα κεχρωματισμένα σχεδιάσματα, ἅτινα συχνότατα βλέπει τις ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν καπηλείων πρὸ πάντων ἢ ἐπὶ κιβωτίων καὶ ἄλλων σκευῶν τῆς κατωτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ. Τὰ τοιαῦτα θέματα δὲν εἶναι πολλά· περιορίζονται σχεδὸν μόνον εἰς πλοῖα καὶ εἰς Μακεδόνας, ὡς καλοῦσι τὰς ἀπεικονίσεις ἀρχαίων πολεμιστῶν πανόπλων· ἀλλὰ τὸ πάντων κυριώτατον εἶναι ἡ Γοργόνα, ἣν παριστῶσιν ὡς γυναῖκα, τὰ κάτω τοῦ ὀμφαλοῦ ἔχουσαν ἰχθύος, βαστάζουσαν δὲ τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ πλοῖον, τῇ δ' ἑτέρᾳ ἄγκυραν· ἐν τισὶ τῶν ἀπεικονίσεων τούτων ἡ Γοργόνα παρίσταται καὶ τεθωρακισμένη. Ὁ Πρέλλερ ἀναφέρει ὅτι εἶδὲ τινὰς τοιαύτας ἀρχαϊκὰς καὶ ἀτέχνους τοιχογραφίας ἐν λιμέσι τῆς Ἑλλάδος· ἀποκαλεῖ δὲ τὰς παραστάσεις ταύτας γυναικῶν ἀποληγούσων εἰς ἰχθὺν καὶ πλοῖον κρατουσῶν ἐν τῇ χειρὶ *θαλασσίας γυναικας* (*Meerfrauen* καὶ *Seejungfern*) καὶ σχετίζει αὐτὰς πρὸς τὰς περὶ Νεραίδων δημώδεις δοξασίας⁸.

Ὅμοίως, τῷ Πρέλλερ ἐπόμενος, συγγεί τὰς Γοργόνας μετὰ τῶν Νεραίδων καὶ ὁ Gädechens⁹, ὀρθῶς δὲ ὁ Schmidt μετ' ἀμφιβολίας ἀναφέρει τὴν τοιαύτην γνώμην¹⁰. Τοιούτων ἀπεικονίσεων ποιεῖται μνείαν καὶ ὁ Jahn ἐκ τοῦ Πρέλλερ παραλαβὼν¹¹, ἐν τινὶ δὲ διατριβῇ περὶ Μάνης καὶ Μανιάτων, δυστυχῶς οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ ἀκρίβειαν γεγραμμένη. ὁ συγγραφεὺς ταύτης κ. Γεμενῆς, διηγείται ὅτι ἐν οἰκίᾳ Μανιάτου παρετήρησε χονδροειδῆ εἰκόνα παριστῶσαν φανταστικὴν τινὰ νύμφην, μέχρις ὀσφύος βεβυθισμένην ἐν τῷ ὕδατι καὶ φέρουσαν ἐν τῇ χειρὶ μέγα πλοῖον· «ἡ ἔννοια τῆς παραστάσεως ταύτης, προστίθησι, μοὶ εἶναι ἀκατάληπτος»¹². Ἀπεικονίσεις Γοργόνων προσέτι στίζουσιν, ἢ ὡς λέγουσι *πατουῖσιν*, εἰς τὰς χεῖρας ἢ τὰ στήθη των, μετὰ χρωμάτων, πολλοὶ τῶν χυδαίων ἐν Ἑλλάδι¹³.

8. Preller, ἐνθ' ἀν., τ. I, σ. 458(γ' ἐκδ.), σ. 436(β' ἐκδ.).

9. Gädechens, *Glaukos der Meergott.*, 1860, σ. 8.

10. Bern. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, τ. I, σ. 105.

11. Ot. Jahn, *Ueber ein Marmorrelief der Glyptothek in München* ἐν *Berichte der Kgl. sächs. Gesel. der Wissensch.*, 1854, τ. VI, σ. 174, σημ. 58.

12. Y e m e n i z, *La Magne et les Maniotes* ἐν *Revue des deux Mondes* 1865, τ. LVI, σ. 16.

13. Ἐκτὸς τῶν Γοργόνων στίζουσι συνήθως ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐπὶ τῶν βραχιόνων, σπανιώτερον δὲ ἐπὶ τοῦ ὀπισθένερος τῆς χειρὸς καὶ ἐπὶ τῶν κνημῶν, πλοῖα, ὄπλα, σταυροὺς, καρδίας, ἄνθη, χρονολογίας, Μακεδόνας, τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ τὴν Ἀρετοῦσαν, (ὅπερ καταδείκνυσι πόσον δημοφιλὲς εἶναι τὸ ποίημα τοῦ Κορνάρου). Ἡ συνήθεια δ' αὕτη τοῦ στίζειν εἰς διάφορα τοῦ σώματος μέλη, πρὸ πάντων δ' εἰς τοὺς βραχίονας, παντοειδεῖς εἰκόνας, ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην (*tatouer* γαλλ., *tatowiren* γερμ.). Οἱ Γερμανοὶ ναυτικοὶ στίζουσι *θαλασσίας γυναικας* ἢ ἄνδρας (*Seejungfern*, *Seemänner*), οἱ στρατιωτικοὶ ὄπλα, οἱ ἐρωτόληπτοι καρδίας, τὸ ὄνομα ἢ τὴν εἰκόνα τῆς ἐρωμένης των καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατὰ τινὰ περιέρ-

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ οὐχὶ ἄσχετον ὄντως ταύταις νομίζομεν τὴν ἐν τισὶ μνημείοις ἀπεικόνισιν ἀγκύρας, ὡς ἐμβλήματος τῶν Τριτῶνων¹⁴, ἀνάλογα δὲ πῶς εἰσὶν αἱ ἀσπίδες, τὰ δόρατα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ἐν πολλοῖς ἄλλοις παριστῶνται φέροντες ἐν χερσὶν ἐνάλιοι ἰχθυόμορφοι δαίμονες¹⁵.

Ἐν ταῖς προκειμέναις περὶ Γοργόνων παραδόσεσιν οὐδὲν λείψανον ἀναφαίνεται τοῦ ἀρχαίου μύθου. Τοῦτου ἰχνη εἰρηναῖα μόνον ἐν τῇ ἐπιθετικῇ χρήσει τῆς λέξεως *Γοργόνα*. Ὁ κ. Σκ. Βυζάντιος σημειοῖ ὅτι *Γοργόνα* λέγουσι μεταφορικῶς «τὴν ἄσχημην γυναῖκα καὶ τὴν κακόγριαν», προστίθησι δ' ἀνακριβῶς ὅτι ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτῆς σημασίᾳ ἡ λέξις εἶναι συνώνυμος ταῖς *Στρίγγλα*, *Δρακόντισσα* καὶ *Λάμια*¹⁶. Ἐν Ρόδῳ, κατὰ τὸν κ. Βενετοκλῆν, ὀνομάζουσι *Γοργόνα* «πᾶσαν μεγαλόσωμον καὶ ἀγριωπὸν γυναῖκα»¹⁷. Ἐν γλωσσαρίῳ τῆς νήσου Κύθνου ὁ κ. Βαλλήνδης ἐξηγεῖ τὴν λέξιν «κακὴ καὶ διεστραμμένη γυνή» καὶ προστίθησιν ὅτι τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐπὶ παίδων ἔχει τὸ οὐδέτερον *Γοργόνι* ἢ τοῖς παιδὶ τῆς Γοργόνας¹⁸. Ἐν Κεφαλληνίᾳ *Γοργόνα* καλεῖται ἡ δυσειδὴς γυνή, περίεργον δ' ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μόνον περιεσώθη καὶ ἡ λέξις *Μέδουσα* ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας¹⁹.

Ἄλλ' ἂν ἀφ' ἐνὸς μηδεμίαν πρὸς τοὺς περὶ Γοργόνων μύθους φαίνονται ἔχουσαι σχέσιν αἱ παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὁμοίως διατηρήσαντες πλείστους χαρακτήρας τῶν ἀρχαίων περὶ Σειρήνων. Ὡς αὐταὶ καὶ αἱ Γοργόνες εἰσὶν ὀλέθριαι τοῖς ναυτιλλομένοις καὶ μελωδικὰ ἄσματα ψάλλουσιν, ὅσα κίς τύχῃσιν ἐναρέστου παρὰ τούτων ἀπαντήσεως²⁰. Ἐπικρατεῖ δὲ προσετι περὶ τῆς Γοργόνας δοξασία τις ποιητικωτάτη καὶ ἐντελῶς ἀρχαῖζουσα· εἰς ταύτην ἀναφέρεται ἡ ποίησις παντὸς νέου δημοτικοῦ ἄσματος καὶ ἡ εὐρεσις

γον παρατήρησιν τοῦ διακεκριμένου ποιητικολόγου κ. Holzendorf, ἣν ἀνέπτυξεν ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ περὶ ψυχολογίας τῶν ἐγκλημάτων (roenical psychologie), οἱ πλείστοι τῶν καταδικῶν εἰσὶν ἐστιγμένοι. Τοῦτο ὁμοίως εἶναι, νομίζομεν, συνέπεια φυσικῆ, διότι μόνον εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τῆς κοινωνίας παρατηρεῖται ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὸ στίξεσθαι, καὶ αἱ τάξεις αὗται εἰσὶν ἐπιρρεπέστεραι εἰς τὸ ἐγκλημα, καθ' ὃ ἀμοιροῦσαι δυστυχῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐπιμελοῦς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως.

14. Βλ. Museo Capitolino IV, πιν. 62. C l a r a c, Musée de sculpture 206,75. 208. 482. 486.

15. G ä d e c h e n s, Glaukos, σ. 119-121 καὶ τοὺς αὐτόθι συγγραφεῖς.

16. Σκ. Δ. Βυζαντ., Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς, ἐν λ. Γοργόνα. Εἰς τὸ λάθος τοῦ κ. Βυζαντίου ὑπέπεσεν, ὡς ἀγνοῶν πάσας τὰς περὶ Γοργόνων δημόδιαι παραδόσεις καὶ ὁ κ. Β. Schmidt ἐν τῷ σπουδαίῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (σ. 141).

17. Ἐν Ἐφημερ. τῶν Φιλομαθῶν, 1860, σ. 1272.

18. Αὐτ., 1871, σ. 1843. Κατὰ τὸν κ. Schmidt (σ. 142, σημ. 3) ἐν Ἀραχόβῃ αἱ λέξεις *Γοργόνα* καὶ *Γοργόνι* ἔχουσιν ἄλλοιαν σημασίαν, λεγόμεναι περὶ φιλοπόνων καὶ ἀόκνων κορασίων ἢ νέων, σχετίζει δὲ ταύτας τῷ γοργός.

19. Νεοελλην. ἀνάλεκτ., τ. II, σ. 191.

20. Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ὁ διττός οὗτος χαρακτήρ τῆς Γοργόνας, ὅστις ἀναφαίνεται καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ. Βλ. περὶ τῆς ἐκ τῆς Γοργόνης φθορᾶς καὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων S c h w a r t z, Der Ursprung der Mythologie, 1860, σ. 125.

τοῦ μέλους αὐτοῦ· ὁ πρῶτος ψαλὼν τοιοῦτο ἄσμα λέγεται ὅτι τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὴν Γοργόνα²¹.

Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι ἐν ταῖς παραδόσεσι ταύταις ἐγένετο συγχώνευσις τῶν δύο ἀρχαίων μύθων περὶ Γοργόνων καὶ Σειρήνων. Αἱ Γοργόνες ἀπεικονίζονται μετὰ θαλασσίων ἐμβλημάτων ἐν πολλοῖς ἀρχαίοις μνημείοις²², ἀνωτέρω δὲ ἐξέθημεν ἐν συνόψει τοὺς λόγους, οὓς πολλοὶ φέρουσι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἐναλίου χαρακτήρος αὐτῶν. Ὡς εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου μύθου καὶ τοῦ νῦν εὕρισκομένη καὶ ὡς ἀφετηρία τοῦ τελευταίου δύναται νὰ θεωρηθῇ μεσαιωνικὴ τις παράδοσις, ἣν ὡς ἐπιτόπιον ἑλληνικὴν ἀναγράφουσιν οἱ ἀναφέροντες αὐτήν. Ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ ἀπαντῶμεν τὴν δεινὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, ἐξασκοῦσαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτῆς δύναμιν ἐν τῇ θαλάσῃ. Μεταξὺ Κύπρου καὶ Ρόδου, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἀτταλείας, ἦσαν σύρτεις, προελθοῦσαι ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς Γοργόνης, ἧτις ἐρρίφθη ἐκεῖ. Οἱ ἐντόπιοι διηγοῦντο ὅτι ὑπῆρχε ποτὲ τις βασίλισσα, (ἦ ὡς μία παραλλαγή ἀναφέρει, παρθένος Ὑσε καλουμένη, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος Ὑσε ἐκλήθη²³), ἣν ἠγάπησεν ἐμμανῶς στρατιωτικὸς, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ κορέσῃ τὸν ἔρωτά του ἐν ὄσῳ αὐτὴ ἔζη, συνεμίγη ταύτῃ νεκρᾷ. Ἐκ τῆς ἀποτροπαίου ταύτης ἐνώσεως ἐγεννήθη παιδίον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἀποκοπεῖσα κατέστρεφε τοὺς προσβλέποντας καὶ ἐρήμου τὸν τόπον, πρὸς ὃν ἔστρεφε τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὁ κατέγων. Ριφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν, διήγειρε σφοδροτάτας τρικυμίας ὑπὲρ αὐτὰ, ἐπήρατο δὲ γαλήνη ὅσάκις ἀναστρεφόμενον τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἐβλέπεν εἰς τὸν βυθόν²⁴. Πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην δὲν νομίζομεν ὅπως ἀσχετοὺς ἀρχαίας ἀπεικονήσεις τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης ἐν μέσῳ κυμάτων, ἢ συνοδευομένης διὰ τῶν ἐμβλημάτων τῶν θαλασσίων δαιμόνων ἰδίως δὲ τοῦ δελφίνου²⁵.

Εὐχερέστερον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν βαθμιαίαν συνταύτισιν τῶν Σειρήνων μετὰ θαλασσίων θεοτήτων ἢ μᾶλλον τὴν μεταβολὴν αὐτῶν εἰς τοιαύτας θεότητας. Οἱ περὶ τούτων μῦθοι ἐπήγασαν, κατὰ τινὰς νεωτέρας

21. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι συχνόταται εἰσιν αἱ παρομοιώσεις ἐξόχων ποιητῶν καὶ ρητόρων πρὸς Σειρήνας καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι ἰδέαι. Ἴκανά τοιαῦτα παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Cerquand (Rev. archéol., 1864, τ. X).

22. Βλ. G ä d e c h e n s, Glaukos, σ. 96-97.

23. Ἡ νῆσος Μεγίστη ὑπὸ τῶν Τούρκων λέγεται Μεῖς, κατὰ παραφθορὰν δὲ ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν τούτων συγγραφέων Ὑσε. Ὁ Bromton λέγει ὅτι τὸν προκείμενον μῦθον διηγοῦντο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης.

24. G e r v a s i i T i l l e b e r i e n s i s (ΙΓ' αἰών), Otia imperialia II, 12, σ. 920 (Gorgonis caput). Ὁ F. Liebrecht (Des Gerv. v. Tilbury Ot. imp., σ. 92-93) παρατίθησι χωρίον τοῦ Roger de Hovedex (Anual. Pars poster. παρὰ Saville, Rerum Anglicarum scriptores, 1601, σ. 1709) ἀναφέροντος τὸν αὐτὸν μῦθον. Ὁμοίον χωρίον τοῦ J o h. B r o m t o n ἐν τοῖς Hist. Anglicae scriptores X. Londoni, 1652 (éd. Twysden), σ. 1216 κὲ παρατίθησιν ὁ Schwartz (Der Ursprung der Mythologie, σ. 89).

25. Βλ. G ä d e c h e n s, Glaukos, σ. 96-97. Βλ. καὶ περιγραφὴν ἐνός κατόπτρου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Παρισίων παρὰ Chabouillet, Catalogue général et raisonné des camées etc, σ. 531, ἀρ. 3127. «Masque de face, entouré de flots au milieu desquels nagent des dauphins».

έρμηνείας ἐκ φυσικῶν καὶ κλιματικῶν λόγων²⁶. παρ' Ὀμήρῳ παρίστανται μὲν ὡς εὕρισκόμεναι ἐν λειμῶνι, πλησίον τῆς θαλάσσης, ἀλλ' οὐδόλως ἀποδίδεται αὐταῖς χαρακτήρ ἐναλίων θεοτήτων²⁷. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδαμοῦ, οὔτε παρὰ τῶν συγγραφέων, οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ παρίσταντο αἱ Σειρήνες ἰχθυόμορφοι, ἀλλ' εἴτε καθ' ὀλοκληρίαν ὡς γυναῖκες ἀπεικονίζοντο, εἴτε διφυεῖς, γυναῖκες καὶ ὄρνιθες. Μόνον ἐν τινι ρωμαϊκῇ πηλίνῃ λυχνίᾳ, ἐν Canterbury εὕρισκομένη, ἧς ὁμοῦς ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται, ἀπαντᾷ τοιαύτη παράστασις²⁸. Πρῶτος περιγράφει τὰς Σειρήνας ὡς ἰχθυομόρφους συγγραφεὺς τις τοῦ ΣΤ' μ.Χ. πιθανῶς αἰῶνος ἐν τῷ ὑπὸ Berger de Xivrey ἐκδοθέντι συνταγματικῷ *De monstros et belluis*. «Sirenae, λέγει, sunt marinae puellae, quae navigantes pulcherrima forma, et cantus mulcedine decipiunt. Et a capite et usque ad umbilicum, corpore virginali et humano generi simillimae, squamosas tamen piscium caudas habent²⁹». Κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ἐπίσης ὡς γυναῖκας καὶ ἰχθῦς παρίστησι ταύτας ὁ ἐγκυκλοπαιδικὸς ποιητὴς Alanus ab Insulis³⁰ πολλά δὲ ἐκτὸς τούτων παραδείγματα φέρει ὁ Piper ἐκ συγγραφέων τοῦ μεσαιῶνος ἀπὸ τοῦ IA' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, θαλασσίας γυναῖκας θεωρούντων τὰς Σειρήνας διὰ τῆς φόδῃς καὶ τῆς καλλονῆς αὐτῶν αἰγληνεύσας καὶ καταστρεφούσας τοὺς πλέοντας³¹. Οἱ τοιοῦτοι περὶ Σειρηνηνῶν μῦθοι κατέστησαν δημῶδεις· γενι-

26. Κατὰ τὸν Cerquand (ἐν *Revue archéologique*, 1864, τ. X, σ. 287 κέ) ὁ μῦθος ἐμφαίνει τὸν ὄλεθρον τῶν ναυτῶν, οἵτινες ἐν γαλήνῃ προσορμηθέντες εἰς χλοαζούσας ἐρήμους παραλάσας, ἀποθησκοῦσιν ἐξηγνημένοι ἐκ πείνης καὶ ἀνομιᾶς (Πρὸβλ. καὶ Krause πρὸς Vergil Aen. I, 493. Gerhard, *Gr. myth.* § 520, 3). Κατὰ τὸν Schradler (*Die Sirenen*, 1868) τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ καύματος ὄλεθρον καὶ σῆμα τῶν ναυτῶν. (Πρὸβλ. τὰς λέξεις σείριος, σειρίασις κλπ.).

27. Ὀδυσσ. μ 39-46.

28. Βλ. H. Schrader, *Die Sirenen*, σ. 73, 111.

29. Βιβλ. I, κεφ. 8 ἐν Berger de Xivrey, *Traditions tératologiques*, σ. 25. Τὸ αὐτὸ ἔργον ἐξ ἑτέρου χειρογράφου τοῦ Βερολίνου ἀναφέρει καὶ ὁ Schrader (σ. 73).

30. Alanus ab Insulis, *De planct. nat.* ἐν Opp., σ. 285, στ. 2. Παρὰ Piper, *Mythologie der christl. Kunst*, τ. I, μ. I, σ. 382 κέ.

31. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία παράστασις τῶν Σειρηνηνῶν ὡς ὄρνιθομόρφων γυναικῶν ἀπαντᾷ, σπανίως ὁμοῦς, παρὰ τισι συγγραφεῦσι καὶ ἐν μνημείοις τῆς μεσαιωνικῆς τέχνης. (Βλ. Piper, *ἔνθ' ἀν.*, σ. 377-393). Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ διήγησις τοῦ βυζαντίου χρονογράφου Γεωργίου ἀμαρτωλοῦ μοναχοῦ (Θ' ἑκατονταετηρίδος) περὶ ἐμφανίσεως ζεύγους θαλασσιῶν ἀνθρώπων ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαυρικίου (583-602). Ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης, ἧς δὲν ποιοῦνται μνεῖαν οἱ περισυναγαγόντες τὰς τοιαύτας παραδόσεις Grässe καὶ Brunet (βλ. κατωτέρω σημ. 39, σ. 345), ἐμφαίνεται ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων αἱ Σειρήνες ἐταυτίζοντο ἐν ταῖς δημῶδеси προλήψεσι ταῖς θαλασσίαις γυναίξι. «Καὶ ἐν τῷ Νεῖλῳ ποταμῷ ἐφάνησαν ἡλίου ἀνατέλλοντος ἀνθρωπόμορφα δύο ζῶα, ἀνὴρ καὶ γυνή, ἀπερ σειρήναι προσαγορεύονται, ἡδύφθογγα πάνυ καὶ θανατηφόρα· τὴν δὲ μορφήν ἔχουσι ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ὀμφαλοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ λοιπὸν πετεινοῦ· καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ εὐστερνος ἦν καὶ κατάπληκτος, ἡ δὲ γυνὴ τὴν ὄψιν καὶ τὴν κόμην ξανθὴν, ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοὺς τε μασθοὺς εἶχε καὶ τὴν ὄψιν ἀτριχον καὶ τὴν κόμην βαθεῖαν. Ὁ δὲ λαὸς μετὰ τοῦ ὑπάρχου θαυμάζοντες ὄρκους ἐβαλλον ἐκεῖνο τὸ ἀνδρόγυνον μὴ ἀναχωρῆσαι πρὶν ἀπαντες ἐμφορηθῶσι τῆς θεᾶς ταύτης τῆς παραδόξου. Καὶ δὴ μέχρις ὥρας θ' πᾶς ὁ λαὸς ἐθαύμαζε θεωρῶν τὰ ζῶα ταῦτα. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὸν ποταμὸν κατέδυσαν». (Γεωργ. ἀμαρτωλ. Χρονικ. Δ' 225, σ. 555, ἐδ. Muralt. Βλ. καὶ Κεδρηνόν, σ. 700-701).

κώς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπιστεύετο ὅτι ἐν θαλάσῃ εὐρίσκοντο γυναῖκες ἰχθυόμορφοι, διὰ τοῦ ἄσματος αὐτῶν προσελκύουσαι τοὺς πλέοντας, ἀποκοιμίζουσαι καὶ σπαράσσουσαι αὐτούς³². Γερβάσιος ὁ Τιλλεβεριεὺς ἀναφέρει τοιαύτην παράδοσιν, μέχρι τοῦ νῦν σωζομένην ἐν Βρετανίᾳ τῆς Γαλλίας, περὶ Σειρήνων διαιτωμένων ἐν σκοπέλοις τῆς βρετανικῆς θαλάσσης, ἐλκυουσῶν τοὺς πλέοντας διὰ μελωδικῶν ἄσμάτων, ὅπως τοὺς ἐξολοθρεύσωσι³³. Πρὸς τοὺς τοιοῦτους μύθους μᾶλλον παρά πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς περὶ Γοργόνων φαίνεται σχέσιν ἔχον ἀνέκδοτον ἀτεχνον ἀνάγλυφον τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, βυζαντινῆς ἐποχῆς, παριστῶν γυναῖκα εἰς ἰχθὺν ἀπολήγουσαν προσπαθοῦσαν νὰ σαγηνεύσῃ ἄνδρα τινὰ διὰ μουσικοῦ ὄργάνου, μεγάλην ὁμοιότητα ἔχοντος μὲ τὰ συνήθη παρά τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ³⁴.

Ἡ παράστασις τῶν Σειρήνων καὶ τῶν Γοργόνων, ἐν τοῖς δημώδεσι μύθοις, ὡς ἀποληγουσῶν εἰς ἰχθὺν, ἐστὶ συνέπεια τῆς ἐκδοχῆς αὐτῶν ὡς ἐναλίω θεοτήτων. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ρωμαϊκῇ μυθολογίᾳ ἅπαντες οἱ ὑποδεέστεροι θαλάσσιοι δαίμονες ἐθεωροῦντο ἔχοντες ἀντὶ ποδῶν ἓνα ἢ δύο ἰχθύς³⁵. Συνηθέστεραί εἰσιν αἱ τοιαῦται παραστάσεις ἐν τοῖς θρησκευμασι τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἀσσυρίων, παρ' οἷς ὁμοίως, πολλάκις ὁ ἰχθύς εἶναι σύμβολον γονιμότητος³⁶. Ἰχθυομόρφους θεότητας ἔχει καὶ ἡ γερμανικὴ μυθολογία³⁷. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἐποχαῖς ἦσαν κοινότητες αἱ προλήψεις περὶ ἀνθρωπομόρφων θαλασσίων τεράτων. Ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ φαίνεται ὅτι αἱ τοιαῦται ἰδέαι ἦσαν

32. Piper, ἐνθ' ἀν., σ. 382 κέ.

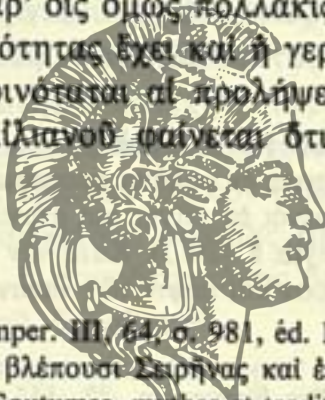
33. Gervas. Tilleber., Ot. imper. III, 64, σ. 981, éd. Leibnitz. Νῦν οἱ κάτοικοι τῶν παραλίω τῆς Βρετανίας νομίζουσι ὅτι βλέπουσι Σειρήνας καὶ ἐκλαμβάνουσι τὸν κρότον τῶν κυμάτων ὡς κραυγὰς αὐτῶν. (Nore, Coutumes, mythes et traditions des provinces de France, 1846, σ. 217).

34. Πρβλ. ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ συγγράματι τοῦ κ. Ang. de Gubernatis, Zoological Mythology, (τ. I, σ. 149) ὅσα περὶ τῆς μαγικῆς λύρας τῶν Σειρήνων, τῆς σαγηνεύσεως τοὺς πλέοντας, καὶ ἐν γένει περὶ τῶν μαγικῶν λυρῶν ἐν τοῖς μύθοις, ἐκτίθησι.

35. Βλ. Gäddechens, Glaukos, σ. 9 κέ. Νηρεὺς (αὐτ. σ. 10). Τρίτωνες (αὐτ. πολλαχοῦ. Τζέτζη, εἰς Λυκόφρ. 34 καὶ 886). Νηρηίδες παρά τοῖς μεταγενεστέροις (Plin., N. Hist. IX, 4. K. O. Müller, Handbuch d. Arch. § 402. 3. Panofka, Terracotten des Berl. Mus., σ. 44. O. Jahn, Archaeol. Beiträge, σ. 413, σ. 10) καὶ Gäddechens, σ. 9 ἀναφέροντα τὰς εἰκασίας τούτων. Βλ. προσέτι De Witte ἐν Annali dell' inst. arch. Roma, 1832, τ. IV, σ. 102.

36. Βλ. Schultze, Ebräische Mythologie, 1867 § 51, ὅστις πρὸς τὰς τοιαύτας μυθολογικὰς ἰδέας σχετίζει καὶ ποιητικὴν τινα παρομοίωσιν τοῦ Ἡσαίου (Α' 28) περὶ τοῦ Ἰεχωβά. Περὶ τῆς Ἀτεργάτιδος ἢ Δερκετοῦς καὶ τοῦ Δαγῶνος, θαλασσίω θεοτήτων λατρευομένων ἐν Γάζῃ καὶ Ἀσκαλῶνι, βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις Stark, Gaza, σ. 249 κέ. Id., Forschungen zur Geschichte u. Alterthumskunde des hellenischen Orients, σ. 249. Lajard, Recherches sur le culte de Venus, πιν. 22-24. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ. Niniveh and Babylon, σ. 345. Movers, Die Phoenizier, τ. I, σ. 590. Ὀάνησις (Ἀπολλοδώρ., Ἀποσπ., σ. 408 κέ, éd. Heyne. — Ἑλλάδιον παρὰ Φωτίῳ, σ. 874. Berosi, Chaldaeorum historiae quae supersunt, éd. Pichter, σ. 48 κέ. Longprérier ἐν R. archéol., 1847, τ. IV, σ. 298 κέ.

37. Βλ. Simrock, Deutsche Mythologie, σ. 17, 428.

λίαν διαδεδομένα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα³⁸. Ὁ δὲ Πausανίας καὶ ὁ Πλίνιος διηγούνται ὅτι συνελήφθησαν ζῶντες Τρίτωνες καὶ Νηρηίδες. Τοιαῦται ἱστορίαι οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ μεσαιῶνος βρῖθουσιν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐξηκολούθουν γραφόμεναι καὶ πιστευόμεναι³⁹. ὁ καθ' ἡμᾶς ὁμοῦ λαὸς ἐκτὸς τῶν περὶ Γοργόνων, οὐδένα ἕτερον μῦθον περὶ θαλασσίων τεράτων ἔχει, καθ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἠξεύρομεν.

Ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἐκτεθείσαις ἑλληνικαῖς παραδόσεσι περὶ Γοργόνων, εἶδομεν ὅτι αὗται μυθολογοῦνται ἐρωτῶσαι περὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ χαρᾶς ἀποδεχόμεναι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ὁ μέγας κατακτητὴς ζῆ ἔτι, μετ' ὀργῆς δὲ καὶ ἀγανακτήσεως ἀκούουσαι ὅτι ἀπέθανεν. Ἡ τοιαύτη σύνδεσις τοῦ θαλασσίου μύθου τῶν Γοργόνων μετὰ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου μυθολογικῶν διηγήσεων, αἰτινὲς εἰσι κοιναὶ καὶ πολυπληθέσταται οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς καὶ ἀσιατικοῖς λαοῖς, παρουσιάζει καὶ τοῦτο τὸ ἀξιοπαρατήρητον· ὅτι ἡ ἀρχὴ ταύτης δὲν εὑρηται ἐν τῇ εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν παραφράσει τῆς τοῦ Ψευδοκαλλισθένους ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξ ἧς κυρίως ἀπορρέουσι πάντα τὰ περὶ τούτου μυθολογήματα τοῦ λαοῦ⁴⁰. Ὅθεν ἀνάγκη ν' ἀνατρέξωμεν εἰς πηγὰς ἀρχαιοτέρας πρὸς διασά-

38. Αἴλιαν., Ζ. ἱστ. II', 21 «λέγει δ' ὅτι τὴν ἀναπνεύουσα ναὶ μὰ Δία πολλὴ γίνεσθαι

τινὴ ἐν τῇ θαλάττῃ κτλ. ἀνθρωπόμοφα τὰ ὄπλα κεφαλῆς, ὅσα ἐξ ἑξῆς λέγει»

39. Βλ. ἐν ἐκτάσει Grilse, Beiträge zur Literatur und Sage des Mittelalters, 1850. Von den Meermännern und Meerfrauen, σ. 38-44. G. Brumet, Recherches sur quelques animaux fantastiques ἐν Revue archéologique, 1853, σ. 736-740 (περὶ Σειρήνων, Τριτώνων καὶ θαλασσίων γυναικῶν). Περὶ ὁμοίων μύθων ἐν Σλέσβιχ (Ὀλλανδία καὶ Ὀλλανδία βλ. Müllenhoff, Märchen, Sagen und Lieder aus Schleswig-Holstein, 1845, σ. 338 κέ. Ἐν Γερμανίᾳ Kuhn u. Schwartz, Nordeutsche Sagen, σ. 295 κέ.

40. Ὁ κ. B. Schmidt (σ. 107) ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ ἀνεκδότῳ συλλογῇ τοῦ ἑλληνικῶν παραδόσεων (ἀρ. 17) ὑπάρχει καὶ τις περὶ Ἀλεξάνδρου Ἀγνοοῦμεν ἂν αὕτη εἶναι διάφορος τῶν ἐν τῇ δημῶδι ἱστορίᾳ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, τῇ κοινῶς φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου καλουμένην, πλείστας δ' ἀριθμούση ἐκδόσεις ἐν Ἑνετίᾳ· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἦν περιττὴ ὅλως ἡ δημοσιεύσις αὐτῆς. Ἐξ ἀγνοίας τῶν δημοδῶν ἀναγνωσμάτων ὑπέπεσεν εἰς τοιοῦτο λάθος ὁ Hahn, δημοσιεύσας ἐν τῇ περισπουδάστῳ αὐτοῦ συλλογῇ τῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων ὀλοκλήρους διηγήσεις εἰλημμένας ἐκ τῆς εἰς κοινὴν γλῶσσαν μεταφράσεως τῶν 1001 νυκτῶν, ἐν ᾗ ἀφ' ἑτέρου δὲν δημοσιεύει ἕτεραν, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχουσαν τὴν περὶ τῆς λυχνίας τοῦ Ἀλαδίνου ἐν τῇ ἀραβικῇ συλλογῇ, νομίζων ὅτι πιθανῶς ἐκ τῆς μεταφράσεως τῆς συλλογῆς ταύτης ἐλήφθη (βλ. εἰσαγωγὴν τ. I, σ. 15)· ἀλλ' ἡ διήγησις αὕτη ἐλλεῖπει ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως, ἥτις ἐγένετο κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῆς ἰταλικῆς μεταφράσεως οὐ μόνον τῶν 1001 νυκτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν περσικῶν 1001 ἡμερῶν. Εἶχομεν γράψει τάνωτέρω ὅτι ἐλάβομεν τὴν ἀρτίως ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν Ἑλληνικῶν μύθων καὶ παραδόσεων τοῦ κ. Schmidt (Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, Lpz. 1877). Ἡ προαγγελθεῖσα παράδοσις περὶ Ἀλεξάνδρου φέρεται ἐν σελ. 145-148, ἀνεκοινώθη δ' αὐτῷ, ὡς σημειοῖ, ὑπὸ τοῦ κ. Κρέμου, ὅστις τὴν ἤκουσε παῖς ἔτι ὢν παρὰ γέροντος ποιμένος τοῦ Παρνασσοῦ. Ἄλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ παράδοσις αὕτη ἢ ἀπλὴ περίληψις τῆς Φυλλάδας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἐνεθυμεῖτο αὐτὴν ἀκούσας πιθανὸν ἀναγινωσκομένην, ἢ ἕτερον ταύτην διηγούμενον ὁ γέρον Ἀραχωβίτης, συμπεριέλαβε δ' ἴσως ταύτην ἐν τῇ μετὰ πολλῆς ἄλλως κριτικῆς ἀκριβείας κατηρτισμένῃ συλλογῇ τοῦ κ. Schmidt, διότι ἠγνόει τὸ δημῶδες ἐκεῖνο ἀνάγνωσμα.

Ἄλεξανδρος τοῦτο μαθὼν ἐφθόνησε τὴν ἀθανασίαν αὐτῶν. Καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα προσκαλεσάμενος, εἶπεν αὐτῇ. Λαβοῦσα τὸν ἱματισμὸν σου, ἐξέλθε ἀπ' ἐντεῦθεν· ἰδοὺ γὰρ γέγονας δαίμων, ὡς ἀθανατισθεῖσα· Ἔση δὲ καλοῦμένη νηνηρηίς, ὡς ἀπὸ τοῦ ὕδατος τὸ αἶδιον σχοῦσα, καὶ ἐνταῦθα κατοικήσεις. Ἡ δὲ κλαίουσα καὶ ὀδυρομένη ἐξῆλθε τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἀπῆλθεν ἐν ἐρήμοις τόποις μετὰ τῶν δαιμόνων. Τὸν δὲ μάγειρον προσέταξε δεθῆναι λίθῳ ἐν τῷ τραχήλῳ αὐτοῦ καὶ ριφθῆναι ἐν τῇ θαλάσῃ. Ὁ δὲ ριφθεὶς ἐγένετο δαίμων καὶ κατόκησε ἐκεῖ ἐν τινι τόπῳ τῆς θαλάσσης· ἀφ' οὗ ἐκλήθη ὁ τόπος Ἄνδρεαντικός»⁴⁶.

Οὕτω λοιπὸν ἐν τῇ διηγῆσει ταύτῃ ὁ Ἄλεξανδρος παρίσταται πατὴρ μιᾶς Νηρηίδος, ἧς ἡ συνταύτισις μετὰ θαλασσίας νύμφης Γοργόνας ἦν εὐχερής. Ἄλλὰ καὶ ἕτερα τῆς παραδόσεως ταύτης ἴχνη διατηροῦνται ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας, ἐνθα ἡ πρώτη τῶν Νεράιδων μυθολογεῖται ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως Ἄλεξάνδρου⁴⁷, δι' ὃ καὶ ἐν τινι ἐπωδῇ ἐξορκίζουσιν αὐτὰς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ βασιλέως Ἄλεξάνδρου (στὴ ψυχὴ τοῦ βασιλέως Ἄλεξάνδρου κακὸ μὴ μοῦ κάμετε!)⁴⁸. Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ παρὰ τῷ Ψευδοκαλλισθένει παράδοσις σώζεται μικρὸν παρηλλαγμένη παρὰ τοῖς Ρωμῶν τῆς Τρανσυλβανίας· οὗτοι πιστεύουσιν ὅτι κατὰ τὴν γέννησιν παντὸς βρέφους ἐπιφαίνονται δύο παρθένοι, περὶ ὧν διηγοῦνται τὰ ἑξῆς: Ὅτι Ἄλεξανδρος ὁ μέγας εἰσεχώρησε μέχρι τοῦ παραδείσου, εὗρεν ἐκεῖ βασιλεῖα τινὰ ὀνομαζομένην Ἰβάν, καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ τοὺς πόδας ἔχοντα ἐμβεβυθισμένους ἐν βράζοντι πηγαίῳ ὕδατι. Ἐρωτηθεὶς διατί πράττει τοῦτο, ὁ βασιλεὺς Ἰβάν ἀπεκρίνατο ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως τοῦ ὕδατος ἐκείνου ἀποκαθίσταται τις νέος. Ὁ μέγας Ἄλεξανδρος παρεκάλεσε τότε αὐτὸν νὰ τῷ χάριση ὀλίγον ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ λαβὼν ἐφύλαξεν αὐτὸ ἐπιμελῶς. Ἄλλ' ὅμως τὸ ἔκλεψαν αἱ δύο θεραπαινίδες αὐτοῦ, αἵτινες νῦν, ἀεῖποτε νεαραὶ καὶ προβλέπουσαι τὸ μέλλον, προλέγουσι τοῦτο εἰς τὰ νεογνά⁴⁹. Ἐτέρα κοινοτέρα παράδοσις τῶν αὐτῶν Ρωμῶνων ἀναφέρει ὅτι αἱ majestrele (εἶδος Μοιρῶν) εἰσὶν αἱ θεράπαινοι ἐκεῖνοι τοῦ Ἄλεξάνδρου, αἵτινες ἦλθον μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς πηγῆς τοῦ ἀθανάτου νεροῦ. Παρακούουσαι δὲ τὰς προτροπὰς τοῦ βασιλέως, ὅστις τὴν αἰώνιαν διαμονὴν ἐν τῇ γῆ ταύτῃ ἐθεώρει ὡς τὴν βαρυτέραν τιμωρίαν τοῦ οὐρανοῦ, ἤντησαν καὶ ἔπιον ἐκ τῆς πηγῆς ἐκείνης⁵⁰. Καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ προσέτι παρὰ Φιρδόσι διαπλάσει τῶν περὶ Ἄλεξάνδρου μύθων ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῇ σκοτεινῇ χώ-

46. Αὐτ. Β' 41, σ. 91. Ὁ Ἄνδρεαντικός κόλπος εἶναι ἴσως κατ' ἀμαθῆ σύγχυσις ἢ Ἀδριατικὴ θάλασσα.

47. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen, τ. I, σ. 107.

48. Αὐτ., σ. 125. Παραβλητέαι ταύταις αἱ μεσαιωνικαὶ παραδόσεις, καθ' ἃς διάσημοι ἥρωες ἦσαν ἀδελφοὶ Μοιρῶν (Fées). Τοιοῦτοι ἀναφέρονται ὁ Ἄρθουρος τῶν βρετανικῶν μύθων, ὁ Ἄμαδὶς τῶν ἰσπανικῶν ρομαντικῶν ποιημάτων κλπ.

49. W. Schmidt, Das Jahr u. seine Tage in Meinung u. Brauch der Romänen Siebenbürgens, 1866, σ. 25.

50. Αὐτ., σ. 28.

ρα, όπου ἡ τῆς ἀθανασίας πηγὴ, εἰς ἄλλο μόνος ταύτην εὗρεν, ὁ σοφὸς Χίσιρ, ὃν δὲν ἐπανεῖδον ἔκτοτε⁵¹.

Ὡς θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναφέρεται ἡ Γοργόνα ἐν ἀνεκδότῳ τινὶ παραμυθίῳ. Ὁ γιὸς τῆς γριᾶς ἐπιγραφομένῳ, ἐκ τοῦ ἥρωος ὅστις μεγάλους ἀθλους ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας διαπράττει⁵². Τὸ παραμύθιον τοῦτο συνελέγη ἐν Πάρῳ ὑπὸ τοῦ κ. Ζαννῆ Κρίσπη, δημοσιευθήσεται δὲ προσεχῶς ἴσως ἐν συλλογῇ παραμυθίων, ἣν μετὰ τοῦ κ. Μ. Κρίσπη, καθηγητοῦ, σκοποῦμεν νὰ ἐκδώσωμεν. Τὸ σχετικὸν πρὸς τὰς παραδόσεις, ἃς ἐξετάζομεν ἐνταῦθα, μέρος τοῦ παραμυθίου εἶναι τὸ ἀκόλουθον:

«Ἐφυγε λοιπὸν τὸ παιδί καὶ περπατοῦσε εἴκοσι ὥρες. Ἐπῆγε εἰς ἓνα παραθαλάσσιο χωριὸν καὶ εἶδεν ἀνθρώπους, ποῦ ἐπολεμοῦσαν νὰ μπαρκάρουν λάδι καὶ ἐσήκωναν ἓνα τουλούμι καθένας τῶν. Πλησιάζει κοντὰ καὶ τοὺς λέει: «Βρὲ ἀνθρώποι τοῦ Θεοῦ, ἓνα-ἓνα τουλούμι σηκώνετε; Νὰ πόσα θὰ σηκώσω ἐγώ». Παίρνει ἓνα ἀπὸ τὴν μιὰ πλάτη καὶ ἓνα ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ τὰ βάζει μέσα στὴ βάρκα. Τότες ὁ καπετάνιος τοῦ λέει: «Βρὲ παιδί μου, σοῦ εὐχαριστῶ (γιατὶ φοβήθηκέν). Ἐλα νὰ φᾶς. —Σοῦ εὐχαριστῶ, καπετάνιε, δὲ θέλω· παρὰ σὰν περάσετε ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ στενὸν, νὰ μὲ πάρετε καὶ μένα». Ὁ καπετάνιος εὐχαριστήθηκε, διότι ἦτανε μέσα στὴ θάλασσα ἐκεῖνη μιὰ Γοργόνα, καὶ ὅποιον καράβι περνοῦσε τοῦ ἐτρωγεν ἓναν ἀνθρώπον γὰρ φόρον· εἶδε μὲν τὸ ἄνθρωπον τὸ καράβι ὀλόκληρον. Ταξιδεύεαν λοιπὸν. Ἐκεῖ τοῦ ταξιδεύσαν, τοῦ λέει ὁ καπετάνιος: «Παιδί μου, κάθησε στὸ τιμόνι νὰ πᾶμ ἡμεῖς νὰ κοιμηθοῦμε, γιατί εἴμεθα κουρασμένοι». Κατέβηκαν γὰρ νὰ κοιμηθῶν, καθὼς τάχατε εἶπανε αὐτοῖς τὸ παιδί κάθησε στὸ τιμόνι. Ἐξαφνα στέκεται τὸ καράβι καὶ κοιτάζει τὸ παιδί δεξιὰ ἀριστερὰ, ἀκούει μιὰ φωνὴ ἀπὸ πίσω του. Γυρίζει καὶ βλέπει μιὰ ξανθομαλλοῦσα καὶ ὠραία καὶ τοῦ λέει: «Δὸς μου τὸ ταῖνι σου. —Ποιὸ ταῖνι; τῆς λέει τὸ παιδί. —Τὸν ἀνθρώπον ποῦ τρώγω ἀπὸ κάθε καράβι». Τὸ παιδί τῆς λέει: «Γιὰ δὸς μου τὸ χέρι σου». Αὐτὴ χωρὶς νὰ δυσκολευθῆ τοῦ τὸ δίνει καὶ πολέμησε νὰ τὸν κατεβάσῃ στὴ θάλασσα. Οὐ μὴν τὸ παιδί: «Ἐλα, μωρὴ ντῶσα⁵³, ἀπάνω»

51. Βλ. Spiegel, Die Alexandersage bei den Orientalen, σ. 29.

52. Συνηθεστέρα ἐπικλήσις τῶν ἀνδρειωμένων εἶναι ὁ γιὸς τῆς χήρας. Βλ. B. Schmidt. Gr. Märchen usw., σ. 259 καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα δημώδη ἕσματα, προσέτι Jeannakaki, Ἔσματα κρητικά, 1876, ἀρ. 263, σ. 200-201. Χήρας υἱὸς ἀποκαλεῖται πολλάκις ὁ διάσημος ἥρωας τῶν δημοτικῶν ἕσμάτων Διγενῆς (βλ. Jeannakaki, ἀρ. 276, σ. 214). Καλόγριας υἱὸς λέγεται ἐπίσης ὁ ἥρωας Πορφύρης, ἴσως ὁ αὐτὸς τῷ Διγενῆ (βλ. Passow, ἀρ. 486, σ. 365. Σάβ. Ἰωαννίδου, Ἰστ. Τραπεζοῦντος, σ. 288). Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικλήσεως ταύτης ἀνέρχεται μέχρι τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας. Ἐν τῷ ἸΗ' ὕμνῳ τῆς Ρίγ-Βέδας ὁ Ἰνδρας παρίσταται ὡς υἱὸς χήρας. (Βλ. Ang. de Gubernatis, Letture sopra la mitologia vedica, σ. 195). Ὁμοίως ἐν τοῖς ἐπικοῖς ρωσικοῖς ποιήμασι σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἥρωες καλοῦνται υἱοὶ χήρας· τοῦτο ὁ κ. L. Busslaieff (Appunti di mitologia slava ἐν Rivista Europea, 1875, ἔτ. VI, τ. I, σ. 445) ἀνάγει εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐποχὴν τῆς βαρβαρότητος, ὅτε ἐπεκράτει πολυανδρία καὶ ἐνεκα τῆς ὀμότητος τῶν ἡθῶν οἱ ἄνδρες ἐγκατέλειπον τὰς γυναῖκάς τῶν, ὥστε ἕκαστος ἐγνωρίζετο ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

53. Ντῶσα καὶ δῶσα= ἑταῖρα (ἐκ τοῦ δίνω ἢ δόνω= δίδωμι) καὶ συνεκδοχικῶς πᾶσα κακότροπος γυνή.

καί τῃ σκάει στό κατάστρομα· τῆς ἔδωσε, τῆς ἔδωσε καί τῆς ἔλεγε: «'Ορκίσου μου πῶς δέ θά πειράξης πριά ἄνθρωπο, νά σ' ἀφήσω. —'Ορκίζομαι εἰς τῇ μάννα μου τῇ θάλασσα καί τόν πατέρα μου τόν 'Αλέξανδρο ὅτι δέ θά πειράξω κανένα». Τότε τήν ἔρριξε στή θάλασσα. Τέλος πάντων ὁ καπετάνιος δέν ἔβγαине ἀπό κάτω, ἀλλά ἔκαθότανε καί συλλογιόντανε πῶς ν' ἀνέβη ἐπάνω. 'Ανεβαίνει λοιπόν καί μέ τήν τρομάρα του πιάνει τὸ τιμόνι. 'Εκεῖ ποῦ βγῆκαν οἱ ναῦτες ἐφάνη καί ἡ στεργιά καί εἶπε τὸ παιδί: «'Εδῶ θέλω νά μέ βγάλετε». Καί τόν ἔβγαλαν. 'Εχαιρέτησε τόν καπετάνιο καί ἔφυγε».

'Εν τῇ Γοργόνα τοῦ παραμυθίου τούτου, τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως 'Αλεξάνδρου καί τῆς θαλάσσης, ἀνευρίσκομεν μικρὸν παρηλλαγμένον τὸν μῦθον τῆς Σκύλλης. Κατὰ τὴν παρ' 'Ομήρῳ ἀρχαιοτέραν τοῦ μύθου τούτου διάπλασιν ἡ Σκύλλα ἦν τέρας ἑξακέφαλον, ἐντὸς σκοπέλου τινὸς ἐν τῇ θαλάσση ἐνδαιτιώμενον, καί ὡς φόρον λαμβάνον ἐξ ἐκάστου παραπλέοντος πλοίου ἐξ ἀνθρώπους⁵⁴. Οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι περὶ τῆς Σκύλλης καί τῆς Γοργόνης συνδέονται στενῶς, καί πολλάκις αἱ δύο αὗται θαλάσσαι θεότητες συνταυτίζονται, ὡς ἐν τῷ ἡμετέρῳ παραμυθίῳ. 'Η Σκύλλα καί ἡ Μέδουσα εἰσὶν ἀδελφαί, ἐρώμεναι ἀμφοτέραι τοῦ Ποσειδῶνος, καί ἀμφοτέραι ὡς φόβητρα παριστάμεναι ἐν τοῖς μνημείοις πρὸ πάντων τῆς τέχνης⁵⁵. Παραλείποντες ἄλλας αὐτῶν ὁμοιότητας ἀλλήλαις, ἀναφέρομεν μόνον ὅτι κατὰ τοῦ μεταγενεστέρου χρόνου ἐμυθολογοῦντο ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦσαν περικαλλεῖς παρθένοι⁵⁶, ὡς ἡ ξανθομαλλοῦσα ὡραία Γοργόνα τοῦ παρόντος παραμυθίου· πρὸς δὲ ὅτι μία τῶν κεφαλῶν τῆς Σκύλλης, κατὰ τινὰ μῦθον ὑπὸ τοῦ Τζετζίου ἀναφερόμενον, ἦν Γοργόνης («Ἐξ κεφαλᾶς ἔχον (τέρας), κάμπης, κυνός, Γοργόνης, Φαλαίνης καί ἀνθρώπου»)⁵⁷.

'Αλλὰ καί πρὸς τὰς Σειρήνας σχέσις τῆς Σκύλλης φαίνεται ἐν ἀρχαίοις μνημείοις, ἐν οἷς πολλάκις αὐτὴ παρίσταται πτερωτή, ὡς αἱ Σειρήνες, καί λύραν κρούουσα⁵⁸. 'Εν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἀνωνύμῳ λατινικῷ συνταγματίῳ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος *Περὶ τεράτων καὶ θηρίων* ἡ Σκύλλα περιγράφεται παρθενικὴν κεφαλὴν καί στήθος ἔχουσα, ὡς αἱ Σειρήνες καί εἰς δελφίνα ἀπολήγουσα (*capite quidem et pectore virginali sicut Serenae*)· κατὰ τοῦτο δὲ διέφερε ἐκείνων, καθ' ὅτι αὗται μὲν διὰ τῆς βίας, ἐν ᾧ αἱ Σειρήνες διὰ θανατηφό-

54. 'Οδυσσ. μ 85-100. Τῇ φράσει τοῦ ἀνωτέρου παραμυθίου «κοντοστέκεται τὸ καῖκι» πρβλ. τὸ ὁμηρικόν (αὐτ. μ 204-205) «ἔσχετο δ' αὐτοῦ Νηὺς ἐπεὶ οὐκέτ' ἔρετμᾶ προήκεα χερσὶν ἔπειγον» (οἱ ναῦται ἐκ τοῦ φόβου τῶν).

55. Βλ. Gädechens, Glaukos, σ. 90 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρ. Gorgo ἐν Allg. Encycl. § 15, σ. 400. § 20, 21, σ. 405-406.

56. Περὶ Σκύλλης βλ. Ovid., Metam. XIII, 900· XIV, 74· πρὸς δὲ Serv. εἰς Vergil., Ecl. VI, 75 (pulcherrima). Fulgent., II, 13 (virgo pulcherrima). Hygin., Fab. 199 (virgo fromosissima). Στέλτ., εἰς Λυκόφρ. 44 (πρῶτον γυνὴ εὐπρεπής), 450 (γυναῖκα εὐπρεπῆ). Πρβλ. Verg., Aen. 425 (Prima hominis facies et pulchro pectore virgo). Περὶ Μεδοῦσης βλ. Πανσαν., Β', κα', β'.

57. Εἰς Λυκόφρ., Κασσιάνδρ. 650.

58. Βλ. Gädechens, Glaukos, σ. 141-142 καί τοὺς συγγραφεῖς, οὗς ἐπάγεται.

ρου ἄσματος ἐπιφέρουσι τὸν ὄλεθρον τῶν ναυτιλλομένων⁵⁹.

Ὡς ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐξάγεται, ἐν ταῖς περὶ Γοργόνων παραδόσεσι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ συνεχωνεύθη μέγα μέρος τῶν περὶ Σειρήνων, Γοργόνων καὶ Σκύλλης μύθων. Καὶ ἡ συγχώνευσις αὐτῆ δύναται νὰ θεωρηθῆ εἷς ἐκ τῶν πειστικωτέρων λόγων, πρὸς συγκατάταξιν τῶν θεοτήτων τούτων μεταξὺ τῶν ἐναλίων. Αἱ Γοργόνες, ἡ Σκύλλα, αἱ Σειρήνες εἰσὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προσωποποιήσεις θαλασσίων δυνάμεων ὄλεθρίων τοῖς ναυτιλλομένοις, αἱ μὲν Γοργόνες τῶν καταγίδων (νεφέλαι θυελῶν)⁶⁰, ἡ Σκύλλα τῶν παρὰ τοῖς ἐπικινδύνοις σκοπέλοις θαλασσίων δινῶν⁶¹, καὶ αἱ Σειρήνες προσωποποιήσεις τῶν ἡλιακῶν καυμάτων, τῶν ἐπιφερόντων σῆψιν εἰς τὰ σώματα τῶν ναυαγῶν, ἢ τῆς γαλήνης τῆς ὄλεθρίας τοῖς ναυτιλλομένοις, ἀναγκαζομένοις νὰ προσορμίζονται εἰς χλοεράς μὲν ἀλλ' ἐρήμους καὶ ἀξένους παραλίας⁶².

Σημ. Α'. Τὰ περὶ Ἀμαζόνων μυθολογήματα ἐνωρὶς ἀνεμίγησαν τοῖς περὶ Ἀλεξάνδρου· ὁ Στράβων (XI, σ. 505), λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ κοινῶς φερομένου ὅτι ἡ τῶν Ἀμαζόνων δυναστεύουσα Θαλήστρια ἐπορεύθη πρὸς Ἀλέξανδρον εἰς Ὑρκανίαν καὶ συνεγένετο αὐτῷ τεκνοποιίας χάριν, παρατηρεῖ ὅτι «οὐχ ὁμολογεῖται τοῦτο, ἀλλὰ τῶν συγγραφέων τοσούτων ἔντων οἱ μάλιστα τῆς ἀληθείας φροντίσαντες οὐκ εἰρήκασιν, οὐδ' οἱ ἐπιστευόμενοι μάλιστα οὐδενὸς μέμνηνται τοιοῦτου, οὐδ' οἱ εἰπόντες τὰ αὐτὰ εἰρήκασιν». Ὁ δὲ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρ. 46) ἀναφέρει τὰ ὀνόματα πολλῶν συγγραφέων μνημονευόντων τοιαύτης συνεντεύξεως τῆς Ἀμαζόνος τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἑτέροις πλάσμα τοῦτο θεωροῦντων. Τὰς Ἀμαζόνας μυθικῶς ἀναφέρει καὶ ὁ περὶ τὴν τετάρτην πιθανῶς μ.Χ. ἑκατονταετηρίδα ζήσας σοφιστῆς Αἰθικός, ὅστις πρῶτος δύναται νὰ θεωρηθῆ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου καθ' ὄλοκληρίαν μυθικῶς γραψάντων⁶³. Ὁ Ψευδοκαλλισθένης, ὡς εἰκός, οὐδαμῶς παρέλιπε ν' ἀφηγηθῆ στρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὰς Ἀμαζόνας, αἵτινες, καθ' ἃ ἀναφέρει, μετ' ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν δὲν ἐπολέμησαν, ἀλλὰ μάλιστα ἀπέστειλαν αὐτῷ φόρον καὶ 500 γυναῖκας διὰ τὸν στρατόν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐκτίθησι πλεῖστα περὶ τῶν Ἀμαζόνων μυθολογήματα, μηδὲ ὅπως τῶν ἀρχαίων διαφέροντα⁶⁴, καὶ κατωτέρω συνοψίζει ταῦτα ἐν τοῖς ἐξῆς: «Ἐπὶ τὸν Θερμόδοντα πο-

59. De monstis et belluis I, κεφ. 17 ἐν Berger de Xivrey, Trad. tératol., σ. 58. Ὁ αὐτὸς μικρὸν πρότερον (κεφ. 15, σ. 55) ἀναφέρει ὅτι ἡ Σκύλλα «ὡς λέγουσιν οἱ ἔθνικοι, ἐνδιητάτο μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ κατεβρόχθιζε τοὺς ναύτας».

60. Schwartz, Der Ursprung der Mythologie, σ. 65.

61. Ὅπως ἐξηγεῖ τὸν μῦθον ὁ Preller (Griech. Myth., σ. I, σ. 509, γ' ἐκδ.).

62. Κατὰ τὰς ἐρμηνείας τῶν Schrader καὶ Cerquand, βλ. ἀνωτέρω, σ. 343, σημ. 26.

63. Aethici, Cosmographia III, κεφ. 4 § 6 ἐν Mémoires présentés par divers savants à l'Académie Paris., Σειρ. I, τ. II, σ. 505. Βλ. καὶ III, κεφ. 4 § 5, 3, σ. 504.

64. Ψευδοκαλλισθένης, Γ', 25. 26, σ. 136-138 Müller. Περὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου βλ. Maury, Hist. des religions de la Grèce antique, τ. III, σ. 161 κέ. Preller, Griech. Myth., τ. I, σ. 255. 576, τ. II, σ. 85.232 κέ. Καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τούτων ἀναφερομένων μονογραφιῶν καὶ τὴν ἐξῆς: Ad. Klügmann, Die Amazonen in der attischen Literatur und Kunst, Stuttgart 1875.

ταμόν, ὃς ἐξέρχεται χώραν πεδινήν καὶ εὐδαίμονα, ἐν ἧ οἰκοῦσιν Ἀμαζόνες, γυναῖκες τῷ μεγέθει ὑπερέχουσαι καθ' ὑπερβολὴν ἐτέρων γυναικῶν καὶ κάλλει καὶ εὐρωστίαις, σπουδαῖαι εἰς τὸ πολεμεῖν, ἐσθῆτας δὲ φοροῦσαι ἀνθινάς· ὄπλοις δ' ἐχρῶντο ἀργυρέοις ἀξίναις»⁶⁵. Ἡ κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Ψευδοκαλλισθένους εἰς κοινὴν γλῶσσαν γεγραμμένη *Ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο*, περιγράφει ὁπωσοῦν διαφόρως τὰ περὶ Ἀμαζόνων καὶ Ἀλεξάνδρου. Βυζάντιος δὲ τις στιχουργὸς τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρει κατατρόπως τῶν Ἀμαζόνων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου⁶⁶. Ἐν τῷ Ψευδοκαλλισθένει κυρίως ἐπόμενοι διηγοῦνται τοὺς περὶ Ἀμαζόνων μύθους καὶ τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσεις τούτων ὁ Γάλλος ποιητὴς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος Lambert le Court ἐν τῇ Ἀλεξανδριάδι του⁶⁷ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς τοῦ μεσαιῶνος⁶⁸. Καὶ ὁ Φιρότσι προσέτι ἀναφέρει τὴν πόλιν τῶν γυναικῶν καὶ τὴν εἰς ταύτην ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου⁶⁹.

Ἐκ τῆς φυλλάδας τοῦ Ἀλεξάνδρου νομίζομεν μόνον γινώσκει τὸ ὄνομα τῶν Ἀμαζόνων καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λαός. Ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας συνήθης ἐστὶν ἡ ἔκφρασις *σὰν Ἀμαζόνα εἶναι ἐπὶ εὐσώμου*· αἰ ρωμαλέας γυναικός⁷⁰. Ἐν τινι δὲ δημοτικῷ ἄσματι τῆς Μάνης ἀπαντᾷ ἡ ἀκόλουθος παρακέλευσις πρὸς τὰς πολεμούσας κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραῖμ πασᾶ Μανιάτισσας: *σὰν Ἀμαζόνες κρούετε*⁷¹. Ἄλλο ἶχνος τῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων δὲν ἤξεύρομεν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸ τούτων ἠδύνατο νὰ συναριθμηθῇ περίεργός τις παράδοσις τῶν Ἡπειρωτικῶν δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς Ἡπειρωτικαῖς μελέταις τοῦ κ. Β. Δ. Ζώτου τοῦ Μολοσσοῦ· ἀλλ' αἱ ἀναριθμητοὶ ἀκρισίαι, ὧν δυστυχῶς βρῖθαι τὸ βιβλίον ἐκείνο, καὶ ἡ μεγάλη ἐπιπολαιότης καὶ ἡμιμάθεια, αἱ ἀνὰ πᾶσαν σελίδα ἀριθμητικῶς καταφωρῶμεναι, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ὤμεν λίαν ἐπιφυλακτικοὶ περὶ τὴν χρῆσιν τοιοῦτου βοηθήματος· ὁπωςδήποτε ὁμως, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἀπαντῶσιν ἰδέαι τινὲς καὶ ἐκφράσεις, κοιναὶ εἰς τὰ δημώδη παραμύθια, παρατιθέμεθα αὐτὸ ἐνταῦθα, καίτοι ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς πλήρους αὐτοῦ γνησιότητος.

«Σῶζεται ἀκόμη καὶ παραμῦθι τῆς Τεῦτας, ὅτι καὶ εἰς τὰ μεσόγεια ἦλθε

65. Ψευδοκαλλισθέν., Γ', 27, σ. 140 Müller.

66. Μανουήλ (;) Μελιτηνιώτου, Στίχοι εἰς Σωφροσύνην, στ. 2207 ἐν Not. et extraits des manuscrits, τ. XIX, μ. 2, σ. 104. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὁ βυζάντιος Μαλάλας (Ε', σ. 125 κὲ Bonn) ἱστορεῖ περὶ τῆς προσενεχθείσης ὑπὸ τῶν Ἀμαζόνων βοήθειας εἰς τοὺς Τρῶας, συμφώνως πρὸς τὴν Αἰθιοπίδα τοῦ Ἀρκτίνου. (Πρβλ. Steiner, Ueber den Amazonen Mythos in der antiken Plastik, 1857, σ. 38 κέ). Ὁ βυζάντιος χρονογράφος Γεώργιος ἄμαρτωλὸς παρατίθεισιν ἐπίσης ἐν ταῖς περὶ Ἀλεξάνδρου τινὰ περὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ἀμαζόνων (Χρον. σύντομον Α' 25, σ. 28 Muralt).

67. Βλ. Notices et extr. des manuscrits, τ. V, σ. 114.

68. Jonand., κεφ. 6, 7, 8. Paul. Diacon., I, 15. Grimm, Deutsche Sagen, ἀρ. 394.

69. Spiegel, Die Alexandersage bei den Orientalen, σ. 28.

70. Schmidt, Das Volksl. d. Neugriechen, I, σ. 142.

71. Ém. Legrand, Recueil des chansons popul., σ. 146.

καὶ ἠφάνισεν ἀρκετὰς πόλεις· ὁ λαὸς τὴν διαδίδει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μονοβύζα* καὶ πολλὰς καταστροφὰς ἀναφέρει ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς *Μονοβύζας* κατὰ παράδοσιν... Ἴδου καὶ ὁ περὶ αὐτῆς μῦθος, σφζόμενος εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. «Μιά φορά κι ἕναν καιρὸν ἦτον μία βασίλισσα μονοβύζα καὶ εἶχε ἕνα βυζὶ μεγάλο καὶ τὸ ἔρινε ὀπίσω ἀπὸ τὲς πλάτες καὶ ὀνομάζονταν Βοδίνα, καὶ εἶχε ἕνα παιδί ζουρλό, καὶ ἦλθε νὰ χαλάσῃ τὸ τόπο μας, καὶ τὸ ἐσκότωσαν οἱ Μολοσιάριδες· καὶ σὰν τὸ ἔμαθε αὐτὴ, ἐκίνησε κι ἦρθε γιὰ νὰ πάρῃ τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ της, κι ἀρμάτωσε καράβια δικά της, καὶ ἐπῆρε καμπόσια κι ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς, καὶ ἔβγαλε μεγάλα φουσάτα στὴν Αὐλῶνα καὶ στοὺς Ἁγίους Σαράντα, καὶ εἰς ἕνα μῆνα ἐκυρίευσε τὸ Μπεράτι, τὴν Λιαμπουριὰν ὅλη καὶ ἔφθασε στὸ Ἄργυρόκαστρο καὶ στὴν Δρόπολι, ὡς τὴ Βόδριστα καὶ Ἐπισκοπή, καὶ ἐχάλασε ὅλες τὲς χῶρες τοῦ τόπου καὶ τὰ χωριά, καὶ τὴ μεγαλύτερη χώρα τὴ Φοινικόπολι ποὺ εἶχε 300.000 ψυχὲς καὶ τὸ εἶχε κτίσει μία βασιλοπούλα ποῦρθ' ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, πῶς τὴν ἔλεγαν δὲν ξεύρω, ὁμοῦς τὸ Φοινίκι τοῦβαλε στὸ ὄνομα τοῦ τόπου της· καὶ ἦταν ἔμορφη σὰν τὸν Ἥλιο, καὶ ὅταν ἐστολιζόνταν ἔβανε καὶ 9 ἀρμάθες φλωριά στὸ λαιμό της, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἤδρε κανέναν ἄξιον νὰ τὴν πάρῃ, ἦλθε καὶ ἔκτισε τὸ Φοινίκι, καὶ ἔζησε καὶ ἐβασίλευσε ἐκεῖ καὶ ἀπέθανε, καὶ ἔκανε πολλὰς καλοσύνες, καὶ τὴν ὁμολογοῦσαν ὅτι εἶχε καλὴ ψυχὴ· καὶ τὸ Φοινίκι εἶχε πλοῦτον πολὺ ὅπου ἄρμεγαν τὲς γελάδες στὴ Λευτοκαριά, καὶ τὸ γάλα τὸ ἔρριγναν στὸ αὐλάκι καὶ τὸ ἔφερνε στὸ Φοινίκι καὶ τὸ μοιράζονταν ὅλος ὁ κόσμος, καὶ ἡ *Μονοβύζα* ἐπῆγε καὶ στὴ Λευτοκαριά, καὶ ἔφθανε τὲς γελάδες καὶ ἐχάλασε τὸ αὐλάκι, καὶ ἐπῆγε χαλῶντας ὡς τὴ Μπόδριστα, καὶ ἐκεῖ ἔκαμαν πᾶτα (εἰρήνη), καὶ ἔκτισε ἐκεῖ ἕναν πύργο διὰ τὴν νίκην καὶ ἔβαλε δώδεκα φαρμακίεσ δικῆς της, καὶ ἐκατοίκησαν καὶ τὸ ὀνόμασε Βοδίνα, καὶ σφζεται ἀκόμη τὸ χωριὸ της μὲ δώδεκα σπίτια, ἡγουν τὸ χωριὸν Βοδίνου».

Ὅταν διηγοῦνται τὸ παραμῦθι τῆς *Μονοβύζας* στὴν Ἠπειρον, τὴν ἀναθεματίζουν ὅσοι τὸ ἀκοῦνε καὶ τὴν λέγουν Σκυλα λυσιασμένη, ὅτι ἔχει κάμει πολλὰ κακὰ στὸν τόπον, καὶ ἄφηκεν ἐποχὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τὸν χαλασμόν τῆς *Μονοβύζας*⁷².

Σημ. Β'. Τὸ περίεργον τοῦτο ἐπεισόδιον, ὅπερ ὑπενθυμίζει τοὺς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐφευρεθέντας ὑποβρυχίους κώδωνας, ἀναφέρει τὸ πρῶτον ὁ Ψευδοκαλλισθένης (Β', 38, σ. 89 Müller). Ἡ φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφηγεῖται τοῦτο μετὰ τινῶν παραλλαγῶν· ὁ Ἀλέξανδρος καταβάς εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν βλέπει τοὺς πολέμους τῶν ψαριῶν καὶ ἐν μεγάλο ψάρι, τὸ ὁποῖον ἐπερνοῦσε πρὸ τοῦ κλωβοῦ ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας καὶ ἀκόμη ἡ οὐρά του δὲν εἶχε φανῆ· καὶ ἐν ἄλλο ψάρι «μέγα ὡσπερ ἕνα μεγάλο βουβάλι» ἐκτύπησε τὴν *κασσέλαν* καὶ τὴν ἐτάραξε· καὶ οὕτως ἀνήγαγον τὸν Ἀλέξανδρον, νομίσαντες ὅτι ἐποίει σημεῖον πρὸς τοῦτο. Ὅπως οὖν διαφόρως

72. Β. Δ. Ζώτου, Ἠπειρ. μελέται, σ. 96-97.

διηγούνται την παράδοσιν οί ανατολικοί συγγραφείς. Κατά τόν Ἄραβα Μασουδί, τὰ θαλάσσια τέρατα ἐμπόδιζον τόν Ἀλέξανδρον νά θεμελιώσῃ τήν Ἀλεξάνδρειαν· ὅπως δὲ ἐξουδετερώσῃ τήν δύναμίν των, διέταξε νά κατασκευάσῃ ξύλινον κιβώτιον, ἐν ᾧ ἔθηκεν ὑελίνην θήκην. Εἰσελθὼν δ' εἰς τήν θήκην ἐκείνην κατῆλθεν εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, καὶ οὕτω κατώρθωσε νά ἴδῃ τὰς διαβολικὰς μορφὰς τῶν τεράτων καὶ ν' ἀποτυπώσῃ ταύτας ἐν διαφόροις μετάλλοις· ἔστησε δὲ τὰ εἶδωλα τούτων ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἤρξατο νά κτίζῃ· τὰ θαλάσσια τέρατα ἐξεληθόντα ὅπως καταστρέψῃ τὰ οἰκοδομήματα ἐκεῖνα, ὡπισθοδρόμησαν ἔντρομα, ἰδόντα τὰς εἰκόνας των. Ὁ μῦθος οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν ἰδεῶν περὶ τελεσμάτων, ἦτοι φυλακτηρίων πόλεων καὶ οἰκοδομῶν. Ὁ διάσημος Ἄραβ ἱστορικός Ἴβν Χαλδούν (ΙΔ' αἰών) ἀναφέρει ἐπίσης τὸν μῦθον τοῦτον, καταδεικνύς τὸ παράλογον αὐτοῦ⁷³. Κατά τὸν Γάλλον ποιητὴν τῆς Ἀλεξανδριάδος, ὁ Ἀλέξανδρος κατῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν ἐν μεγάλῳ ὑελίνῳ φανῶ, ἐν ᾧ ἐκλείσθη μετὰ λαμπάδων καὶ εἶδε τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς συζεύξεις τῶν ἰχθύων καὶ τὰ θαλάσσια τέρατα⁷⁴. Ἐν γένει δ' ἡ κατάδυσις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἐνεποιεῖ μεγάλην αἴσθησιν εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοῦ μεσαιῶνος, δι' ὃ βλέπομεν ὅτι ἐν τισὶ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου διηγήσεων ἀναγράφεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐν αὐτῷ τῷ τίτλῳ τῶν βιβλίων⁷⁵. Τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης καὶ τὴν εἰς τοὺς αἰθέρας ἄνοδον αὐτοῦ ἀναφέρουσι καὶ ρωσικὰ δημοτικὰ ἄσματα⁷⁶. Ἄλλα ρωσικὰ ἄσματα διηγούνται ὅτι ὁ Σολομών κατῆλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἐπὶ κιβωτίου, διὰ μακρὰς σιδηρᾶς ἀλύσειος συνδεομένου μετὰ τῆς γῆς. Καὶ ἡ εἰς τοὺς αἰθέρας ἄνοδος ἐπὶ καλάθου, φερομένης ὑπὸ δύο γιγαντιαίων πτηνῶν ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν Σολομώντα⁷⁷. Σχέσιν τοῖς μυθολογήμασι ταῦτοις ἔχει καὶ κυπριακὸν παραμῦθιον, διηγούμενον τὴν ἐν τῷ πυθμένι τῶν θαλασσῶν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πεπρωμένου, διαμονὴν ἐνός βασιλόπουλου ἐντός ὑελίνου κλωβοῦ («ἕνα γυαλλοκλοῦβιν ὀλόχρυσσον μίαν ἀλυσσίαν, ὅσον βᾶχος εἶχεν ἡ χάλασσα, τόσες ὀρκυῖες ἦταν κ' ἡ ἀλυσσία. Τέλος πάντων εἰς τὴν ἄκρην τῆς ἀλυσσίας μ' ἕνα γάτζον χρυσόν γιὰ νά κουτσακῶννη, ὅπου κουτσακῶννουσι»)⁷⁸.

73. Προλεγόμενα, βιβλ. Α' ἐν Notices et extr. des manuscrits, τ. XIX, μ. 1, σ. 73-74.

74. Notices etc., τ. V, σ. 113.

75. Berger de Xivrey, ἐν Notices et extr. des ms., τ. XIII, μ. 2, σ. 181. Πρβλ. Dunlop, Geschichte der Prosadichtungen, deutsch von F. Liebrecht, σ. 184.

76. Rambaud, La Russie épique, 1875, σ. 405.

77. Αὐτ., σ. 399.

78. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 154-157.